STASHAHADA YA UALIMU
ELIMU YA MSINGI

NUKUU ZA FALSAFA NA MAADILI YA UALIMU

DHANA NA MAANA YA ELIMU

Umahiri Mkuu 1.0: Kumudu Falsafa na Maadili ya Ualimu
Umahiri Mahususi 1.1: Kuchambua Falsafa na Misingi ya Elimu

Mwongozo wa kujisomea

Maelezo ya kina • Mitazamo ya elimu • Miktadha mitatu ya utoaji na upatikanaji wa elimu • Mifano ya mazingira ya Tanzania

Imeandaliwa kwa kuzingatia Sura ya Kwanza ya kitabu cha TIE: *Falsafa ya Elimu na Maadili ya Ualimu*, pamoja na maudhui ya Umahiri Mahususi 1.1.

JINSI YA KUTUMIA NUKUU HIZI

Nukuu hizi zinajikita katika mada ya **Dhana na Maana ya Elimu**. Zimepangwa kuanzia asili ya neno elimu, maana yake, mitazamo miwili ya kuelewa elimu, kisha miktadha mitatu ya utoaji na upatikanaji wa elimu. Kila muktadha umeelezwa kwa maana, sifa, faida na changamoto kulingana na maudhui ya rejea ya TIE.

Wigo wa mada: Nukuu hizi zinajadili dhana na maana ya elimu pamoja na elimu rasmi, elimu rasmi kiasi na elimu isiyorasmi. Mada nyingine za falsafa ya elimu zimeachwa ili kila nukuu ijitegemee na kufuata mtiririko wa moduli.

1. UTANGULIZI

Elimu ni mchakato unaohusika na ukuaji na maendeleo ya binadamu. Kupitia elimu, mtu hujenga maarifa, ujuzi, tabia na uwezo unaomwezesha kuelewa mazingira yake na kushiriki katika shughuli za familia, jamii na taifa. Elimu haipatikani shuleni pekee; mtu huendelea kujifunza kupitia mafunzo yaliyopangwa, uzoefu wa kila siku, kazi na mwingiliano na watu wengine.

Katika falsafa ya elimu, kuelewa dhana ya elimu ni hatua muhimu kwa sababu husaidia kubainisha kile kinachomaanishwa tunapozungumzia elimu, mahali inapopatikana na namna inavyomkuza mtu.

2. ASILI YA NENO ELIMU

Asili ya neno elimu imehusishwa na neno la Kilatini **(educatio)**, linalomaanisha kulea au kukuza. Dhana hii pia inahusishwa na mizizi miwili ya Kilatini: **(educare)**, inayomaanisha kutoa ndani au kuibua kile kilichomo ndani ya mtu, na **(educere)**, inayomaanisha kuongoza.

Maana hizi zinaonesha kuwa elimu inahusisha kumlea na kumkuza mtu, kuibua uwezo alionao na kumwelekeza katika maendeleo ya maarifa, ujuzi, tabia na uwezo wake. Hivyo, elimu si kitendo cha kumwekea mtu taarifa tu; ni mchakato wa kumsaidia kukua na kutumia uwezo wake.

3. MAANA YA ELIMU

Elimu ni mchakato wa kulea, kukuza na kuendeleza maarifa, ujuzi, tabia na uwezo wa mtu. Mchakato huu humwezesha mtu kujifunza, kuelewa mambo, kukuza uwezo wa kufikiri na kuimarisha mwenendo wake katika maisha.

Maana hii inasisitiza vipengele vinne muhimu:

• **Maarifa:** Mambo ambayo mtu anayajua na kuyaelewa kuhusu ulimwengu na mazingira yake.

• **Ujuzi:** Uwezo wa kutumia maarifa kutekeleza shughuli au kutatua changamoto.

• **Tabia:** Mwenendo na mazoea yanayojengwa kupitia malezi, mafunzo na uzoefu.

• **Uwezo:** Vipaji na nguvu za kiakili, kimwili na kijamii zinazoweza kukuzwa.

4. MITAZAMO MIWILI YA KUELEWA ELIMU

Elimu inaweza kuelezwa kwa mitazamo miwili mikuu: mtazamo mpana na mtazamo finyu. Mitazamo hii hutofautiana katika upeo wa mambo yanayohesabiwa kuwa elimu.

4.1 Mtazamo mpana wa elimu

Kwa mtazamo mpana, elimu ni jumla ya uzoefu unaomwezesha mtu kupata maarifa na kupanua uwezo wake wa akili na maisha. Mtazamo huu hauifungi elimu ndani ya shule au taasisi rasmi. Unajumuisha pia maarifa na ujuzi unaopatikana katika familia, jamii, sehemu za kazi na mazingira ya kila siku. Kwa hiyo, elimu isiyorasmi ni sehemu ya mtazamo mpana wa elimu.

Mfano: Mtoto anayejifunza lugha ya nyumbani kwa kuwasikiliza na kuzungumza na wanafamilia anapata elimu kupitia uzoefu wa kila siku, hata kama hayupo darasani.

4.2 Mtazamo finyu wa elimu

Kwa mtazamo finyu, elimu humaanisha zaidi elimu rasmi inayopangwa na kutolewa kupitia taasisi maalumu kama shule na vyuo. Elimu hii hufuata mtaala, ratiba, ngazi za masomo na taratibu za tathmini zilizoainishwa.

Mfano: Mwanafunzi anayesoma shule ya msingi kwa kufuata mtaala na ratiba ya masomo anapata elimu kwa mtazamo finyu.

Tofauti ya mitazamo hii

Kipengele	Mtazamo mpana	Mtazamo finyu
Upeo	Hujumuisha uzoefu na ujifunzaji katika mazingira mbalimbali ya maisha.	Hujikita zaidi katika elimu rasmi inayotolewa na taasisi maalumu.
Mahali pa kujifunzia	Familia, jamii, kazi, mazingira, shule na sehemu nyingine.	Shule, vyuo na taasisi rasmi za elimu.
Mifano	Kujifunza kupitia malezi, kazi, mwingiliano na uzoefu wa kila siku.	Kusoma masomo kwa kufuata mtaala, ratiba na tathmini rasmi.

5. MIKTADHA MITATU YA UTOAJI NA UPATIKANAJI WA ELIMU

Kwa mujibu wa kitabu cha TIE, elimu inaweza kupatikana katika miktadha mitatu: elimu rasmi, elimu rasmi kiasi na elimu isiyorasmi. Miktadha hii hutofautiana kwa mpangilio, mazingira ya utoaji, ratiba, tathmini na namna ya kutambua matokeo ya ujifunzaji.

5.1 Elimu rasmi (Formal Education)

Elimu rasmi ni elimu inayotolewa katika mfumo uliopangwa na unaotambulika, kwa kawaida kupitia shule na vyuo. Hujumuisha maarifa ya kitaaluma yanayofundishwa kwa mpangilio wa ngazi, kuanzia elimu ya awali na msingi hadi sekondari na elimu ya juu.

Sifa za elimu rasmi

• Hufuata muundo, mtaala na mpangilio maalumu wa masomo.

• Huendeshwa kwa muda, ratiba na ngazi za elimu zilizopangwa.

• Hutolewa na walimu au wakufunzi wenye sifa zinazotakiwa.

• Huzingatia masomo na maudhui maalumu yaliyoainishwa.

• Hutumia tathmini kupima maendeleo ya mwanafunzi na kwa kawaida mhitimu hutunukiwa cheti.

Faida za elimu rasmi

• Hutoa maarifa ya kitaaluma kwa mpangilio unaoeleweka.

• Hukuza fikra tunduizi na uwezo wa kutatua matatizo.

• Huandaa watu kwa ajira na kuendelea na ngazi nyingine za elimu.

• Hukuza mawasiliano, ushirikiano na nidhamu.

Changamoto za elimu rasmi

• Inaweza kuwa na gharama kubwa kwa mwanafunzi, familia au serikali.

• Inaweza kukosa unyumbufu kutokana na ratiba na taratibu zilizowekwa.

• Huchukua muda mrefu kukamilisha ngazi mbalimbali.

• Msisitizo mkubwa wa mitihani na alama unaweza kusababisha msongo kwa baadhi ya wanafunzi.

Mfano wa Tanzania: Mwanafunzi anayehudhuria shule ya msingi na kufuata mtaala, ratiba ya masomo na tathmini za shule anashiriki katika elimu rasmi.

5.2 Elimu rasmi kiasi (Non-formal Education)

Elimu rasmi kiasi ni elimu inayotolewa nje ya mfumo na taratibu za kawaida za shule au vyuo. Ina sifa za urasmi kwa kiwango fulani kwa sababu mafunzo yake yanaweza kupangwa na kuwa na malengo maalumu, lakini huwa na unyumbufu zaidi katika muda, mahali na namna ya utoaji. Inaweza kutoa cheti au kutotoa cheti kutegemea programu husika.

Sifa za elimu rasmi kiasi

• Mafunzo hupangwa kwa kiwango fulani, lakini si lazima yafanane na ratiba za shule za kawaida.

• Hufanyika nje ya mfumo wa kawaida wa shule au vyuo.

• Haina kikomo maalumu cha umri; washiriki wanaweza kuwa na umri tofauti.

• Inaweza kutoa vyeti au kutotoa vyeti.

• Huunganisha maarifa ya nadharia na mafunzo ya vitendo.

Faida za elimu rasmi kiasi

• Mara nyingi gharama zake huwa nafuu kuliko programu ndefu za elimu rasmi.

• Hulenga kukuza ujuzi unaoweza kutumika katika maisha na kazi.

• Huunganisha maarifa ya nadharia na vitendo.

• Unyumbufu wake unaweza kuwasaidia watu ambao hawawezi kuhudhuria mfumo wa kawaida wa shule.

Changamoto za elimu rasmi kiasi

• Ubora wa mafunzo unaweza kutofautiana kati ya watoa huduma.

• Tathmini na ithibati ya mafunzo inaweza kuwa dhaifu au kutofautiana.

• Baadhi ya watu au taasisi zisizoaminika zinaweza kutoa mafunzo yasiyo sahihi.

Mfano wa Tanzania: Mafunzo ya ufundi, stadi za ujasiriamali au programu za jamii zinazopangwa kwa muda maalumu nje ya mfumo wa kawaida wa shule ni mifano ya elimu rasmi kiasi.

5.3 Elimu isiyorasmi (Informal Education)

Elimu isiyorasmi ni elimu inayopatikana katika maisha ya kila siku bila kufuata mfumo, ratiba au programu maalumu. Mtu hujifunza kupitia uzoefu, kazi, malezi, mwingiliano na watu wengine na kushiriki katika shughuli mbalimbali za jamii. Mara nyingi ujifunzaji huu huendelea katika maisha yote na mtu anaweza kujifunza bila kutambua kuwa yuko katika mchakato wa kujifunza.

Sifa za elimu isiyorasmi

• Haina ratiba wala programu maalumu ya masomo.

• Hupatikana mahali popote na wakati wowote.

• Hutokana na uzoefu, kazi, malezi na mwingiliano na watu.

• Kwa kawaida haina ada wala mfumo rasmi wa kutoa cheti.

• Ni mchakato unaoweza kuendelea katika maisha yote.

Faida za elimu isiyorasmi

• Hupatikana kwa urahisi katika mazingira ya kila siku.

• Kwa kawaida haina gharama za ada.

• Ina unyumbufu kwa kuwa mtu hujifunza kulingana na mazingira na shughuli zake.

• Husaidia kujazia maarifa na umahiri ambao mtu hakupata kupitia elimu rasmi.

Changamoto za elimu isiyorasmi

• Mtu anaweza kujifunza taarifa au mitazamo isiyo sahihi.

• Hakuna ratiba rasmi ya kufuatilia maendeleo ya ujifunzaji.

• Matokeo ya ujifunzaji hayawezi kutabirika kwa urahisi.

• Uhifadhi na uthibitishaji wa maarifa yaliyopatikana unaweza kuwa mgumu.

Mfano wa Tanzania: Mtoto kujifunza lugha, desturi na majukumu ya nyumbani kutoka kwa wazazi na ndugu; au kijana kujifunza kazi kwa kumsaidia fundi mwenye uzoefu, ni mifano ya elimu isiyorasmi.

6. UTOFAUTI WA MIKTADHA MITATU YA ELIMU

Kipengele	Elimu rasmi	Elimu rasmi kiasi	Elimu isiyorasmi
Mpangilio	Mpangilio na mtaala maalumu.	Mafunzo hupangwa kwa kiasi.	Haina programu maalumu.
Mahali	Shule na vyuo.	Nje ya mfumo wa kawaida wa shule.	Katika mazingira ya kila siku.
Ratiba	Ratiba na muda maalumu.	Ratiba inayoweza kubadilika.	Hakuna ratiba maalumu.
Tathmini/cheti	Tathmini rasmi; kwa kawaida cheti hutolewa.	Inaweza kuwa na tathmini au cheti, au isiwe navyo.	Kwa kawaida hakuna tathmini wala cheti rasmi.
Mfano	Shule ya msingi au chuo.	Mafunzo ya ufundi au programu za jamii.	Kujifunza nyumbani, kazini au kupitia uzoefu.

7. UMUHIMU WA KUTAMBUA MIKTADHA YA ELIMU

Kutambua miktadha ya elimu humsaidia mwalimu tarajali kuelewa kuwa ujifunzaji haufungwi ndani ya darasa pekee. Mwanafunzi huingia shuleni akiwa tayari na maarifa, lugha, tabia na uzoefu alioupata katika familia na jamii. Mwalimu anapotambua chanzo na mazingira ya maarifa hayo, anaweza kuyaunganisha na maudhui ya darasani na kusaidia ujifunzaji kuwa na maana zaidi.

Uelewa wa miktadha hii pia humsaidia mwalimu kutofautisha mafunzo yaliyopangwa katika taasisi rasmi, programu za mafunzo zinazotolewa nje ya mfumo wa kawaida na maarifa yanayopatikana kupitia uzoefu wa kila siku.

8. MUHTASARI WA KUKUMBUKA

Dhana	Maana ya msingi
Elimu	Mchakato wa kulea, kukuza na kuendeleza maarifa, ujuzi, tabia na uwezo wa mtu.
Asili ya neno	Educatio: kulea/kukuza; educare: kuibua kilichomo ndani; educere: kuongoza.
Mtazamo mpana	Hujumuisha uzoefu na ujifunzaji katika mazingira mbalimbali ya maisha.
Mtazamo finyu	Hujikita zaidi katika elimu rasmi inayotolewa na taasisi maalumu.
Elimu rasmi (Formal Education)	Elimu iliyopangwa, yenye mtaala, ngazi, ratiba na tathmini.
Elimu rasmi kiasi (Non-formal Education)	Mafunzo yaliyopangwa kwa kiasi nje ya mfumo wa kawaida wa shule.

Dhana	Maana ya msingi
Elimu isiyorasmi (Informal Education)	Maarifa na ujuzi unaopatikana kupitia uzoefu na shughuli za kila siku.

HITIMISHO

Elimu ni mchakato mpana wa kumlea na kumkuza mtu katika maarifa, ujuzi, tabia na uwezo. Inaweza kueleweka kwa mtazamo mpana unaojumuisha uzoefu wote wa kujifunza, au mtazamo finyu unaojikita zaidi katika elimu rasmi. Kwa mujibu wa miktadha ya utoaji na upatikanaji, elimu hutokea katika mfumo rasmi, mfumo rasmi kiasi na mazingira yasiyo rasmi ya maisha ya kila siku. Uelewa wa miktadha hii humsaidia mwalimu kuona mchango wa shule, familia na jamii katika maendeleo ya mwanafunzi.

REJEA

Taasisi ya Elimu Tanzania (TIE). *Falsafa ya Elimu na Maadili ya Ualimu.* Sura ya Kwanza: Falsafa ya Elimu. Mada: Dhana ya elimu na miktadha ya utoaji na upatikanaji wa elimu.

Tanbihi: Nukuu hizi ni nyenzo ya kujifunzia iliyofafanua maudhui ya mada kwa lugha mpya na mifano ya kielimu. Zitumike pamoja na kitabu cha TIE na maelekezo ya mkufunzi.